

Podmiot i jego świat in statu nascendi

Uwagi wstępne do artykułów Evana Thompsona

Przemysław Nowakowski

Zakład Kognitywistyki i Epistemologii

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Abstract:

Similarly to other works created in the context of enactivism, the works presented in this section refer to the permanently emerging subject as well as, simultaneously, the world of this subject. In the article entitled „The Mind-Body-Body Problem” an animal becomes the basic element of the mind-body-body relation, while in „Living ways of sense-making” the author makes a callback to the research he performed together with Varela in the context of phenomenology and biology.

Keywords: *animal, biology, enactivism, mind-body-body problem, phenomenology.*

Abstrakt:

Tak jak inne prace, które powstają w kontekście enaktywizmu, tak i prace prezentowane w tym dziale odnoszą się do nieustannego wyłaniania się podmiotu i jednocześnie świata tego podmiotu. W artykule zatytułowanym: „Problem umysł-ciało-ciało” podstawowym elementem relacji umysł-ciało-ciało staje się zwierzę. Natomiast w „Żywych sposobach nadawania sensu” dochodzą do głosu badania, które autor prowadził we współpracy z Varelą w kontekście fenomenologii oraz biologii.

Słowa kluczowe: *biologia, enaktywizm, fenomenologia, problem umysł-ciało-ciało, zwierzę.*

O współpowstawaniu podmiotu i jego świata

Za jeden z początków teorii ucieleśnionego poznania w naukach kognitywnych można uznać moment, w którym kognitywiści sięgnęli po inspiracje do prac fenomenologów: tak Husserla, jak i Merleau-Ponty'ego. Jak się wydaje, szczególną rolę w rozwoju jednego z nurtów ucieleśnienia – rozwijanego również przez Evana Thompsona *enaktywizmu* – odegrał drugi ze wspomnianych autorów, który w swoim *opus magnum* pisze:

[...] normalne funkcjonowanie należy rozumieć jako proces integracji, w którym tekst zewnętrznego świata nie jest po prostu kopiowany, ale ustanawiany (Merleau-Ponty 2001: 27)

Bliska temu pomysłowi idea pojawia się również dwieście stron dalej:

Ciało własne tkwi w świecie tak, jak serce w organizmie: stale podtrzymuje przy życiu widzialny spektakl, ożywia go i karmi od wewnątrz, tworzy z nim pewien układ (tamże: 223)

W *enaktywizmie* to właśnie *aktywny cielesny podmiot* jest tym, komu prezentuje się świat. Prezentuje się ze względu na jego cielesną aktywność. Ta aktywność, będąca sednem owej koncepcji, służy *odgrywaniu* świata. Podmiot, będąc w świecie, tworzy ów świat. Podobnie jak u Merleau-Ponty'ego, w ujęciu *enaktywistycznym* świat pozostaje niejednoznaczny. Dodatkowo ciało, tak ważne tutaj poprzez swój wymiar fenomenologiczny, jest *postawą funkcjonalną odniesioną do pewnego aktualnego lub możliwego zadania* (tamże: 119). Nie można więc mówić o ciele bez brania pod uwagę sytuacji, w której się znajduje, której nierozłączny element stanowi, tak jak serce stanowi nierozłączny element organizmu-świata. Podmiot-ciało i świat wzajemnie się ustanawiają, kształtują, odgrywają – mamy do czynienia z nieustannymi narodzinami. Jak pisze przywoływana przez Thompsona Donn Welton: *Organizm ustanawia środowisko, tak samo jak środowisko angażuje organizm* (za: Thompson 2012). Wydaje się, że sednem *enaktywizmu* jest uchwycenie zarówno i podmiotu, jak i świata w nieustannym *statu nascendi*.

Kilka uwag historycznych

Na początku XX wieku w obrębie badań, których *spiritus movens* był Francisco Varela, wyłonił się enaktywizm, a wraz z nim – neurofenomenologia. Ta szczególnie intensywna współpraca specjalistów z wielu odmiennych dziedzin (często tak różnych, jak immunologia i fenomenologia) miała niebawem zaowocować. Varela i Thompson pisali książkę, wtedy tytułowaną: *Radical embodiment*, miała również powstać wspólna monografia Thompsona i Roberta Hanny, zatytułowana: *The Enactive Mind*. Jednak sytuację tę zmieniła śmierć Vareli – śmierć nie tyle nagła, co bolesna¹. Wiele projektów musiało zostać całkowicie przeorganizowanych. Thompson, smodzielnie kontynuując pracę nad książką, dokonał w niej tylu zmian, że wydał ją już wyłącznie pod własnym nazwiskiem jako *Mind in Life* (2007). Zaangażowanie w ten projekt uniemożliwiło Thompsonowi pełną współpracę z Hanną, który już bez niego, a z pomocą doktorantki Michelle Maiese dokończył książkę, wydaną pod tytułem: *Embodied Minds in Action* (2009).

Prezentowane poniżej artykuły są blisko związane z kwestiami poruszonymi w wymienionych wyżej książkach. A dokładniej: z badaniami, które prowadził Thompson we współpracy z Varelą w kontekście fenomenologii i biologii („Żywe sposoby nadawania sensu”), jak i tymi, które prowadził razem Hanną w dużej mierze w kontekście analitycznej metafizyki umysłu („Problem umysł-ciało-ciało”). Z tą różnicą, że metafizyczno-analityczny projekt dokończony został w badaniach samego Hanny bez udziału Thompsona.

Od problemu umysł-ciało-ciało do problemu umysł-życie-materia

Praca samego Thompsona stanowi pokłosie debat, jakie toczyły się już po publikacji *Mind in Life*. Tekst ten z jednej strony zarysowuje bardziej procesualne ujęcie życia, jak i relacji pomiędzy umysłem i życiem w kontekście teorii Hansa Jonasa, Maurice’a Merleau-Ponty’ego i Gilberta Simondona, a ostatecznie – w kontekście krytyk Donna Weltona i Johna Protevi’ego relacji pomiędzy umysłem, życiem i materią.

---

¹ Varela umierał na raka wątroby, więc jego śmierć nie była dla współpracowników śmiercią nagłą. Sam Varela zmagał się ze swoim stanem zarówno prywatnie, jak i naukowo (patrz: Varela 2001). Była to jednak śmierć bolesna, która pozbawiła wielu jego współpracowników przewodnika.

Wcześniejsza praca autorstwa Hanny i Thompsona ma ambicje metafizyczne, lokując swoje poszukiwania w kontekście analitycznej metafizyki umysłu. Stąd między innymi debata z monizmem anomalnym Davida Davidsona czy naturalistycznym dualizmem Davida Chalmersa. Centralną tezą tego artykułu jest uznanie, że metafizycznie neutralnym nośnikiem stanów i własności mentalnych, jak i fizycznych, jest żyjące i przeżywane ciało², utożsamione ze swoiście rozumianym zwierzęciem. Natomiast umysł i ciało fizyczne są aspektami tegoż zwierzęcia. Takie rozstrzygnięcie było motywowane brakiem adekwatnej i prawdziwej teorii tego, co fizyczne.

Podsumowując krytycznie

Tak jak inne prace, które powstają w kontekście enaktywizmu, tak i prace prezentowane w tym dziale odnoszą się do nieustannego wyłaniania się podmiotu i jednocześnie świata tego podmiotu. Choć często świat nie znajduje się w centrum rozważań tych autorów, pozostaje poważnym problemem dla prowadzonych przez nich badań.

Zwierzę, które Hanna z Thompsonem uznali za podstawowy element relacji umysł-ciało-ciało, wydaje się jedynie wybiegiem. Wybiegiem fascynującym, ale pozostawiającym pewien niedosyt i pytanie: *a co z resztą świata?* To, że ciało fizyczne zwierzęcia jest jednym z jego dwóch aspektów, nie rozstrzyga pytania o naturę reszty świata. W drugim tekście materia również pojawia się *negatywnie*, po to, by załatać powstałą właśnie lukę w koncepcji.

Być może nie są bezpodstawne zarzuty czynione enaktywistom, że rozwijana przez nich koncepcja jest współczesną wersją idealizmu? (Pascal i O'Regan 2008)

Literatura:

- Hanna, R. i Thompson, E. 2012. Problem umysł-ciało-ciało. Tłum. P. Nowakowski, *Avant*, T/2012 (niniejszy numer).
- Hanna, R. i Maiese, M. 2009. *Embodied Minds in Action*. Oxford University Press.
- Husserl, E. 1982. *Medytacje Kartezjańskie*, Tłum. A. Wajs. Warszawa: PWN.
- Merleau-Ponty, M. 2001. *Fenomenologia percepcji*. Tłum. J. Migasiński i M. Kowalska. Warszawa: Aletheia.

---

² Autorzy utożsamiają to ciało z *Leib*, czyli ciałem przeżywanym wg Edmunda Husserla, co jest szczególnie kontrowersyjne w kontekście polskiej tradycji odczytywania znaczenia pojęcia *Leib* u twórcy fenomenologii (patrz: uwagi tłumacza Andrzeja Wajsa, zawarte w polskim wydaniu *Medytacji Kartezjańskich* (Husserl 1982: 307-308).

Pascal, F. i O'Regan, J.K. 2008. Commentary on Mossio and Taraborelli: Is the enactive approach really sensorimotor? *Consciousness and Cognition*, 17(4): 1341-1342.

Thompson, E. 2012. *Żywe sposoby nadawania sensu*, Tłum. J. Klimbej. *Avant*, T/2012 (niniejszy numer).

Thompson, E. 2007. *Mind in Life: Biology, Phenomenology, and the Sciences of Mind*. Harvard University Press.

Varela, F.J. 2001. Intimate Distances: Fragments for a Phenomenology of Organ Transplantation. *Journal of Consciousness Studies*, 8(5-7): 259-271.

Evan Thompson: Od 2005 roku jest zatrudniony na University of Toronto jako profesor filozofii. Pracował w Boston University (1994-96) i York University (1996-2005), gdzie w latach 2002-2005 kierował kanadyjskimi badaniami w dziedzinie nauk kognitywnych i ucieleśnionego umysłu.. Jest autorem dwóch książek oraz licznych artykułów, a także redaktorem wielu prac zbiorowych. Poza tym, a może przede wszystkim, jest on współautorem (wraz z Francisco Varelą i Eleanor Rosch), klasycznej, niemal założycielskiej dla badań nad ucieleśnionym po-znaniem książki *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience* (1991).

Robert Hanna jest profesorem filozofii na Uniwersytecie Kalifornijskim w Boulder, autorem szeregu artykułów i czterech książek. Koncentruje się na badaniach nad filozofią Kanta i jej związkami z filozofią analityczną, racjonalnością, ucieleśnieniem, niepojęciową treścią stanów mentalnych. Aktualnie pracuje nad książką zatytułowaną: *The Rational Human Condition*.